

TANITIM YAPISI BAĞLAMINDA ÜMMÜ GÜLSÜM HATUN ÇEŞMESİ

F. Deniz Özden*

Öz

Beyazıt'ta, Süleymaniye Camii ve yapılarına bağlı, Bozdoğan kemerinin kalıntısına yakın konumda, Kaptan Paşa Mektebi sokağı köşesinde 1745 yılında inşa edilmiş olan Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesi, I.Mahmut'un (1730-1754) Sadrazamı Seyit Hasan Paşa'nın (1680-1748) günümüze kadar gelemeyen konağının bahçe duvarının köşesinde yer almaktadır. Toplumsal yaşamın yoğun olduğu kentlerde "kavrama çevremizde" ortak ideallerle ve inançlarla ilgili anıtların dikilme nedeni, manevi değerlerin yaşaması içindir ve bir iletisi (mesajı-bildirisi) vardır. Bu çeşme de işlevsel olmakla birlikte anıtsal bir yapıdır; bulunduğu yerde çevre mekân olgusu yaratarak bölgenin ruhunu etrafa aktarmada ve sahibinin ya da banisinin mesajını iletmede öne çıkmaktadır. Teknik Çağın kalıplarından kurtulmaya çalışan çağdaş insana benzer bir biçimde İslami kalıpların tasvir baskısını bir resim yazı ile kırmaya çalışan sanatçının çabasına işaret etmektedir. Çalışmada Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesi Göstergebilim yöntemiyle ele alınacaktır; Bu, Jakobson'ın dilin başka gösterge dizgeleri içindeki yerini saptamaya yönelik çalışmaları doğrultusunda ve Göstergebilimi özerk bilim düzeyine yükselten Greimas'ın göstergebilimsel dikdörtgeni aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ümmü Gülsüm Çeşmesi, Jakobson, Greimas, Türk Baroku, Genius loci, Homoludens.

I. Jakobson ve bildirişim:

Jakobson değişik alanlarda yaptığı çalışmalarla XX. Yüzyıl dilbiliminin öncüleri arasında önemli bir yere sahiptir. Jakobson sesbilim alanındaki araştırmalarında, özellikle eşsüremliliği devingen nitelikli olarak tasarlamış, ses dönüşümlerinin kökenlerini araştırmak yerine bu dönüşümlerin yönelimlerini incelemiştir. Sesbilim alanındaki çalışmalarının yanı sıra bildirişim sırasında ortaya çıkan dilsel işlevler ve yazınsallık sorunlarıyla da ilgilenen Jakobson konuşucu, dinleyici, bağlam, ilişki, düzgü ve bildiri gibi bildirişim öğelerinden birinin ağır bastığı durumları tek tek ele alıp inceleyerek altı işlev saptamıştır:¹

* Dr. Beykoz Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, fusundenizozden@beykoz.edu.tr

¹ 1. Konuşucuya (gönderene) yönelik bildirilerde coşku işlevi vardır. İster gerçek olsun, ister olmasın coşkusallığın ortaya çıktığı bir işlemdir bu. "Ünlemlerde belirgin biçimde görülen coşku işlevi, tüm konuşmalarımızı bir ölçüde seçmiş, dilbilgisel ve sözlüksel düzeylerde renklendirir."

2. Bildirinin dinleyicide (kendisine bir bildiri gönderilende) odaklaştığı durumlarda ise çağrı işlevi söz konusudur. Bu işlev en belirgin "dilbilgisel anlatımını seslenme durumunda ve buyrum kipinde bulur." Düzanlamsal, bilimsel işlev de denir buna.

3. Bağlama ilişkin durumda gönderge işlevinden söz edilir. Üçüncü kişide yapılan betimlemeler ve anlatılar bu işlevin başlıca örnekleridir.

4. Bildirişim oluşunun işleyip işlemediğini denetlemeyi amaçlayan ilişki işlevi, dinleyicinin dikkatini çekmeye ya da dikkatinin dağılmamasını sağlamaya yöneliktir.

5. "Gönderenin ve/ya da gönderilenin ortak düzgü kullanıp kullanmadıklarını sınamayı gerekli gördüğü her durumda söylem düzgüde odaklaşır." Başka bir deyişle üstdil işlevi gerçekleşir.

6. Bildiri kendi kendisine dönük olunca da yazınsal işlev ortaya çıkar. Bu durumda biçimsel özellikler dil kullanımına egemendir.

Bildirişim durumunda yer alan öğelerden her biri ayrı bir dilsel işlev yerine getirmektedir. Bu işlevlerden her birinin bildiride ağır basması öteki öğelerin düzenlenişini de etkilemektedir. Ancak Jakobson, söz konusu işlevlerden yalnızca birinin egemen olduğu bildiriler bulmanın güçlüğünü de vurgular.² “Jakobson işlevlerine daha sonraları *oyun* işlevi eklenmiş ve bu işlevin 20. yy’ın sonu ve 21. yy’ın başında en önemli işlev konumu taşıdığı vurgulanmıştır. Yazınsal işlevlerin ağır bastığı yazınbilimin konusu, Jakobson’a göre her şeyden önce “Bir dilsel bildiriye sanat yapısına dönüştüren nedir?” sorusuna yanıt bulmaktır. Bu konu dil sanatını diğer sanatlardan ve başka tür dilsel davranışlardan ayıran özelliği ilgilendirdiğine göre yazınbilim, yazınsal incelemelerde birinci sırayı almayı hak etmektedir.

Resim çözümlemesinin görüntüsel yapılarla uğraşması gibi yazınbilim de dilsel yapı sorunlarıyla uğraşmaktadır. Dilbilim, dilsel yapıların genel bilimi olduğuna göre yazınbilim de dilbilimin bir parçası sayılabilir. Bu bakış açısının yol açabileceği karşı görüşleri özenle incelemek gerekir. Yazınbilimin, incelediği yöntemlerin birçoğu dil sanatıyla sınırlı değildir. Emily Bronte’nin ünlü romanı *Wuthering Heights* (Rüzgarlı Bayır) dan bir film yapılabilir, Ortaçağ söylenleri duvar resmi ya da minyatüre dönüştürülebilir, L’Apres-Midi d’un (Bir Kır Tanrısının Öğleden Sonrası) Faure’dan bir müzik parçası, bir bale, bir çizimsel yapıt çıkarılabilir. İliada ve Odyssea’yı çizgi roman yapma düşüncesi ne denli yadırgatıcı gelirse gelsin eylemin kimi yapısal öğeleri, dilsel biçimin yok olmasına karşın, varlıklarını sürdürür. Blake’nin *Divinia Commedia* (İlahi Komedi) için çizdiği görüntülerin uygun olup olmadığı sorulabilir. Bu sorunun sorulması, değişik türden sanatların karşılaştırılabilir olduklarını kanıtlamaktadır. Barok biçimin ya da başka bir tarihsel biçimin sorunları tek bir sanatın sınırlarını aşar.

Gerçeküstücülerde eğretilmeyi inceleyecek biri, Max Ernest’in resimlerini ya da Louis Bunuel’in filmlerini görmezlikten gelemmez.³

Ayrıca yazın başta olmak üzere sanat söyleminin daha da ötesi sanat/ yazın işlevinin ayırıcı özelliklerinden biri ve de en önemlisi “eğretilme” sayılır. Jakobson’a göre eğretilme, “... bir bildiriye, bildirinin öğelerini seçme ya da bir başkasıyla yer değiştirme aracılığıyla koda sağlayan işleme karşılıktır.⁴ Görsel sanatlardan çok dilde görülen eğretilme hakkında bir çok yazın, film sanat eleştirmeni görüş ileri sürmüştür. Sembol ile karıştırılmasından dolayı görsel sanatlarda eğretilmeyi bulma çabalarında sembolizm ve dilin ilgi alanına bağlandığı yerde eğretilme nesnelere alanına aittir. Gibbs kitabında doğal dil sembolik düşünceyi nasıl açıklar? Eğretilmeli düşünce sanatta nasıl açıklanır? konularına değinmektedir. Plastik sanatlarda eğretilme’nin doğuşu, diğer sanat dallarında olduğu gibi, bilişsel ve biliş öncesi aşamalardan gelen, kökeni alt bilinçle olan imgelerin yeni düzenlemeler haline dönüşmesi ve bunların dışa vurulabilmesi için uygun malzemenin bulunmasından sonra, üretici düşünme süreçleri içinde

² O.Senemoğlu, **R. Jacobsen**, *XX.Yüzyıl Dilbilimi*, Ankara: TDK Yayınları 1983, s.173.

³ **A.e.**, s. 176.

⁴ R. E. Aynan, *Mimarlık-İletişim Dil Bağlamında Mimarın İşine Bir Yaklaşım* (Yayımlanmamış Doktora Tezi Mimar Sinan Üniversitesi, 1995), s.26.

somut biçime, yani maddeye aktarılması sürecidir. Sanatta eğretilme malzemenin oluşun ve yaşantıyı zenginleştirecek düşünüyü ve anlamları iletebilecek ya da telkin edebilecek bir biçim olur.⁵

Birçok şiirsel özellik, yalnızca dilbiliminin değil, aynı zamanda göstergeler kuramının bütününün, başka bir deyişle, genel göstergebilimin de kapsamına girer. Kaldı ki, bu gözlem, dil sanatı için olduğu kadar tüm öteki dil türleri, öteki gösterge dizgeleriyle birçok özelliği paylaşan dil için, dahası bu dizgelerin bütünü (tüm dizgelerde bulunan öğeler) için de geçerlidir.

Aynı biçimde bir başka karşı görüşte de yazına özgü hiçbir yan yok. Sözcükle dünya arasındaki bağıntılar sorunu yalnızca dil sanatını değil tüm söylem biçimlerini de ilgilendirir. Dilbilim, söylemle “söylem evreni” arasındaki bağıntılardan kaynaklanan tüm sorunları ortaya çıkarmak üzeredir: Belli bir söylemle, bu evrende biçimlendirilen nedir? Nasıl biçimlendirilmiştir? Bununla birlikte, doğruluk değerleri –mantıkçıların deyimiyle– “dil dışı kendilikler” oldukları ölçüde, ne belirgin biçimde yazınbilimin inceleme alanında yer alır, ne de genel olarak dilbilimin alanında yer alır.

Göstergebilimi özerk bilim düzeyine yükselten Greimas, ilk çalışmalarını sözcükbilim alanında başlatıp, sonra anlambilime yönelmiştir; 1966’da yayımladığı *Semantique structurale* (Yapısal Anlambilim) adlı yapıtıyla, her çeşit anlamlama dizgelerinin incelemesini kapsayan genel bir anlambilim yöntemi oluşturmuştur. Bu açıdan, Greimas’ın genel anlambilim yöntemi, göstergebilim yöntemi demektir. Böylece, Greimas’ın doğrudan doğruya anlam sorunlarına yönelik bir “kuram oluşturduğu” söylenebilir. Greimas, 1970’te “*Du Sens (Anlam Üstüne)*” adlı yapıtıyla göstergebilimin çeşitli kuramsal düzeylerini derinleştirir. Greimas geliştirdiği yöntemi, çevresinde oluşturduğu araştırma topluluğuyla birlikte, yazınsal söylem, sözlü yazın, görüntü, müzik, masal, bilimsel söylem, uzamsal düzenleniş, tutkular, şiir, öğretim dili, dinsel söylem, hukuk dili, gibi değişik alanlara uygularken, kuramsal aygıtını da sürekli olarak geliştirmiştir.⁶ Yukarıda değindiğimiz sanatsal/yazınsal işlevler bağlamında göstergebilimsel yöntemle bir çözümleme örneği olarak Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesini ele alalım.

II. Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesi

Beyazıt’ta, Süleymaniye Camii ve bağlı yapılarına Bozdoğan kemerinden gelen kemerli geçitin gölgelediği Kaptan Paşa Mektebi sokağı köşesine 1745 yılında inşa edilmiş olan Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesi (Resim 1), I.Mahmut’un (1730-1754) Sadrazamı Seyit Hasan Paşa’nın (1680-1748) günümüze kadar gelemeyen konağının bahçe duvarının köşesinde yer almaktadır.⁷

⁵ R.W.Gibbs, *The Poetics of Mind*, New York: Cambridge University Press, 1995, s. 195.

⁶ N.Güz, Göstergebilim Kuram ve Yöntemleri, Yayımlanmamış Ders Notları,,Beykoz Üniversitesi.

⁷ T.Cantay, “Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Eylül 1994/sayı 129, s.181.

Resim 1

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan, Ümmü Gülsüm Hatun Vakfiyesi ile ilgili bir kayıt, çeşmenin Sadrazam Seyit Hasan Paşa'nın hanımı Ümmü Gülsüm Hatun tarafından yaptırıldığını bildirmektedir. Yine İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ndeki kayıtlarda, Halkalı sularına bağlanan bir çeşme olarak anılmaktadır.

Ümmü Gülsüm Hatun çeşmesi bir tasarımdır, tüm tasarımlarda olduğu gibi salt yalın biçim ve işlev açısından değil, aynı zamanda taşıdığı bilgi ve bildiriler yüzünden kültürel bir biçim olarak değerlendirilebilir. Tasarımlarda onların belirli bir dönemi, insan grubu, gelenek ve düşünce tarzını yansıttıkları görülebilir.

Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesi'nin Türk Baroku süslemeli ayna taşı'nın hafif sivri kemerli alınlığında, karşılıklı okunan aynalı yazı olarak yazılan Enbiya suresinin 30. ayetinin orta bölümü ile sade bir kuruluşla belirlemektedir. **"...ve mine'l mai külle şey'in hayyin"** ifadesi Türkçe'de "Biz herşeyi sudan yarattık" anlamındadır. (Resim 2)

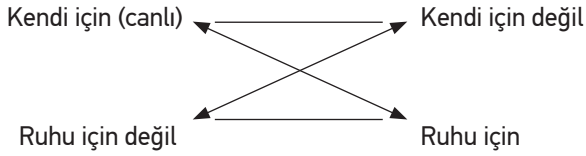

Resim 2

İnsan yüzünü betimleyen bir resim yazının bir yapıda bulunması ile vakfiye kaydındaki “ruhu için” ifadesi bir karşıtlık yaratmaktadır.

Resim yazı ile ruhu için ifadesi Greimas⁸ göstergebilim dörtgeninde gösterimi aşağıda görüldüğü gibidir:

Tablo-1

“Ruhu için” ifadesi aynı zamanda bir dilektir ve bugün Bozdoğan kemerinden gelen kemerli geçit, konağın bahçe duvarı, çeşme, Kaptan Paşa Mektebi sokağının harap olmuş ahşap evleri Helvacı Baba Türbesinin oluşturduğu alanda, türbe gibi ruhani bir yapıya rağmen çeşme yapısı “genius loci”⁹ kavramını daha etkili yansıtmaktadır. (Resim 3)

⁸ Paris Göstergebilim Okulu'nun öncüsü olan, Algirdas Julien Greimas'a göre, göstergebilimin başat ereği “insan için dünyanın ve dünya için insanın anlamı” sorununun çözümüne yönelik çalışmalar gerçekleştirmektir. Göstergebilimsel dörtgenin işlevi ise, bu erek doğrultusunda, metnin ya da anlatının derin yapısındaki anlam ilişkilerini, mantıksal dönüşümü ortaya koymaktır. Başka bir deyişle, göstergebilimsel dörtgen, herhangi bir anlambilimsel ulamın yeniden sunumudur. Greimas, göstergebilimsel dörtgenle Aristoteles'in ikili karşıtlıklar yaklaşımını dörtlü ilişkiler biçimine taşıyarak çağdaş göstergebilim kuramları çerçevesinde çözümleme yordamlarının yapı taşlarından birini oluşturmuştur. Bu bağıntılar düzgüsü, karşıtlık, içerme, çelişkinlik ve olmama ölçütleriyle betimlenmektedir. Bknz. A.J. Greimas, J. Courtés, *Semiotique Dictionnaire Raisonné du Langage*, Paris:Hachette, 1993, 29-33

⁹ Roma mitolojisinde bir yerin koruyucu ruhu olduğuna inanılan Genius Loci kavramı günümüzde genel olarak bir yerin kendine özgü atmosferi veya “yerin ruhu” anlamında kullanılmaktadır.

Resim 3

Bu etkiyi sağlayan resim yazıda genel çizgileri ile Hazreti Ali yazılarının çizgileri tekrarlanmaktadır; gözler, kaşlar, burun, yanaklar ve uçları yanlara doğru uzanan bıyıklar, Hazreti Ali'nin soyut bir portresi olarak Alevi inancı ile ilgili bir durumu göstermektedir.

Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesinde ayna taşı, yanlarda yükselen sütunlara oturan Türk Baroku kemeri köşe dolguları ve üstte akantus yaprağı çerçevesi oval süsleme çifti ile dönemin süsleme zevkini, belirli bir yüzey alanında açıklıkla duyurmaktadır.¹⁰

Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesi Seyyit Hasan Paşa konağının bahçe duvarı köşesinde inşa edilmekle, dışa kapalı konak yaşantısının sahiplerinin inanç ve tercihlerini göstermektedir.

Topluma yeni değerleri ve tercihleri tanıtmak, benimsetmek amacıyla inşa edilmiş III.Ahmet çeşmesi Topkapı Sarayı'nın girişinde bulunmaktadır. 1745 yılında inşa edilmiş Ümmü Gülsüm çeşmesinin yapımından 17 yıl önce 1728 yılında inşa edilmesi yenilikçi padişahın görüşlerinin bu sürede kendinden sonra gelen padişah ve sadrazamı üzerindeki etkisini göstermektedir. III.Ahmet çeşmesi gibi Ümmü Gülsüm Hatun çeşmesi de bu bağlamda bir tanıtım yapısı olarak değerlendirilebilir.

¹⁰ T. Cantay A.e., s. 183

III. Oyun-Yeni Babil İnsanı

Toplumsal yaşamın yoğun olduğu kentlerde “kavrama çevremizde” ortak ideallerle ve inançlarla ilgili anıtların dikilme nedeni, manevi değerlerin yaşaması içindir ve bir iletisi (mesajı-bildirisi) vardır.

Duyusal izlenimlerin toplamı olan kavrama çevremizin, kişiliğimizin gelişmesinde büyük payı vardır. Yaşanabilir çevrenin geleceğin yaratıcı toplumunu kuracağı düşüncesiyle çeşitli projeler üretilmiştir. Bu da kamusal alan ve kişisel boyutların dayanışması ilkesinin temel alınmasıyla gerçekleşebilir. Patricia C. Phillips’in Bildirdiği gibi “Kamu sanatı kısa süreli projeden toplanan bilgilere geçici olarak daha tutkulu bir bağlılık gerektirir”¹¹

Toplu halde yaşayan insanlara yaratma alanları sağlanması önerisini “Yeni Babil” projesiyle ortaya koyan Hollandalı Constant A.Nieuwenhuys, şehirlerin mekanize teknolojik alanlar haline gelmesi ve insanın silinmeye başladığını görerek demir teller alüminyum ve plexiglastan oluşan modellerle tasarımını olgunlaştırmıştır. Bu projeye yaratma olanaklarını bilmeyen insan kitlelerinin potansiyelini uyandırmak amacındadır.¹²

Constant, “Yeni ve değişik bir kültürün temellerini oluşturacak bir deneysel düşünce ve oyun modeli” dediği Yeni Babil-Oyun insanı, kendine bir çevre yaratan homoludens’dir. Homoludens’e yol gösteren sanatçıdır. Teknik çağın kalıplarından kurtulup, yetenek ve özgür aklını rahatça geliştireceği ve yaşayacağı çevreyi kurmak için homoludens’in özgürlüğü gerekir.

Homoludens sözcüğü, oyun insanı ya da oynayan insan anlamına gelmektedir. Eski Yununcada oyun için kullanılan “Paidia” sözcüğü etimolojik özelliği nedeniyle çocuk oyunu, çocukça, boş anlamlarını taşımaktadır. Oyunun daha üstün anlamlarından çok çocuğunkileri anımsatan bu sözcükle ilişki kurulan “Agon” yarışma; “Skoholaksein” insanın boş vaktini alma, boşluk; “Diagone” geçirme, boş vakit gibi tanımlar yüksek anlamlar içermektedir. Yunan düşüncesinde genel bir kavram olarak tüm bu düşüncelerin temeldeki bütünlüğünü, Latincedeki Ludus ve daha genç Avrupa dillerinde oyun için kullanılan sözcüklerde kavrayabildiği gibi kavrayamamıştır.

Oyun, işten biraz uzaklaşabilmek ve ruhu dinlendirebilme üzerinde bir tür tonik etkisi yapar. Boş vakit ise içinde yaşamın tüm neşe ve zevklerini içerir. İşte bu mutluluk “Telos” tur. Ama herkes bunu aynı şeyde bulmaz. Eğlenenlerin en iyi ve esinlerinin en asil olduğu yerde bulunur. Kendimizi bu Diagoga göre eğitmemiz ve bazı şeyleri işin kendi adına değil sadece öğrendiklerimiz adına öğrenmemiz açıktır. Diagog fark ettirmeden özgür insana özgü entelektüel ve estetik uğraşların anlamını taşımaya başlamıştır.¹³

Aristo’nun anlayışına göre ise “başiboşluk” ya da boş vakit evrenin temel ilkesidir. Çalışmaya yeğlenebilir ve aslında tüm işlerin sonunda ulaşmayı amaçladıkları da budur. Bu anlayış Antik dönemin Yunanistan’ında özgür insanın yaşamını

¹¹ J. Sihvonen, *Public Art and Time, Machineries of Public Art*, 2013, s.104

¹² S.Ögel, *Çevresel Sanat*, İstanbul : İTÜ Mimarlık F. Yayınları, 1976, s.117.

¹³ J.Huizinga, *Oyun, Mor Köpük*, Ankara: Alfa Yayınları, 1986, s.17.

sağlayabilmek için çalışmak zorunda olmadığını bilmediğinizde gariptir. Antik Yunan'da kölelerin var olduğu bir demokrasi anlayışı vardır ve eğitilmiş insanların oluşmasında payları büyük olmalıdır.

Günümüzde ise Batı ülkelerinde önemli bir konu olan yabancılaşma sorunları yanında otomasyon sonucu gelecekte çalışma dünyasının nasıl bir biçim alacağı, 21.yy gelişmiş toplumlarında aile ve diğer toplumsal kurumların nasıl olacağı ve tüketim toplumunun geleceği tartışılan konular arasındadır. Bu konuda çalışmalar yapan Alvin Toffler, Herbert Marcuse, John K. Galbraith gibi yazarların eserleri klasikler arasında yer almaktadır. Marcuse, bugünkü varolan durumun koşulları altında yüksek mutluluk biçimleri elde edilip yaşanabileceği görüşünü tarih boyutundan yoksun buluyor ve reddediyordu. Ona göre bugünkü hazcılık anlayışındaki mutluluk, düpedüz, tüketime ve çalışmadan uzak bir boş zamana indirgenmiştir. Üretici ve yaratıcı emeği mutluluk sorununu irdelerken dışlamaktadır. Emeğin yabancılaşmış emek olarak kalmaya devam ettiği bugünkü toplumda bu yargı geçerli sayılabilir. Fakat unutulmamalıdır ki bu yargı, bugünkü verili toplumun ebedi ve mümkün olan tek toplum biçimi sayılmakta oluşundan kaynaklanmaktadır. Bunun için aslında yanlış ve geçersizdir. Bütün bunların nasıl değişeceğini bugünden kestirmek de zordur.

Özgürlükten yoksunluk, artık, gereksinmelerin doyuma ulaşması sorununda değil, gereksinmelerde varlık bulduğu için, öncelik, bunların kaldırılmasına verilmek gerekiyor. Bu ise eğitimle ya da insanın ahlak yönünden yenileşmesi ile değil; üretim araçları üzerinde topluluğun söz sahibi olabileceği ekonomik ve siyasal bir süreç aracılığı ile; üretim süreçlerinin de bütün bir toplumun gereksinimleri ve arzuları yönünde yeniden düzenlenmesi, çalışma saatlerinin kısaltılması ve toplumsal hayatın tümünün yönetimine bütün bireylerin etkin olarak katılmaları ile olabilecektir.¹⁴

Yine batı ülkelerinde işsizlik ve enflasyon sorunlarına rağmen çalışmayı esas alan bir toplumdaki boş zamanı esas alan bir toplumun yaratacağı sorunların ve bunlara karşı geliştirilebilecek önlemlerin tartışıldığı görülmektedir.

Çok çeşitli biçimlerde tanımlanan boş zamanı bir hal, durum olarak tanımlayan Josef Pieper'in açıklaması ise, "Açıkça anlaşılmalıdır ki, boş zaman, zihnin ve ruhun bir halidir sadece birtakım dış etmenlerin sonucu, serbest kullanılabilir zamanın doğal bir biçimi, bir tatil, hafta sonu veya izin süresi değildir. Boş zaman düşünmeyi esas alan, kapılarını açmış bir ruh halidir; sadece bunu yapma fırsatına değil, aynı zamanda tüm yaradılışla bütünleşebilme yeterliliğine sahip olmaktır." şeklindedir.¹⁵

¹⁴ M.Jay *Diyalektik İmgelem*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1989, s.93.

¹⁵ Ş.Aslanyürek, *16-19. Yüzyıllarda İstanbul Kenti, Türk Toplumunu ve Boş Zamanı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) s.15.

IV. Sonuç

Yukarıda değindiğimiz kentsel özellikler, sanatsal/yazınsal işlevler, eğlen ya da oyun işlevi bağlamında göstergebilimsel yöntemle bir çözümleme örneği olarak Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesi, halka yeni değişimleri duyurma işlevi ve bilgilendirici olmakla önemli bir yapı olan III. Ahmet çeşmesini hatırlatmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunda heykel sanatı İslam inancı nedeniyle yasaktır. Bu nedenle sanatçı taşı ve mermeri işleme yeteneği ve arzusunu ancak mezar taşları, çeşme yapıları ve mimari cephelerde uygulama olanağı bulabilmiştir. Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesi'nin ayna taşını gerçekleştiren sanatçısında, teknik çağın kalıplarından kurtulmaya çalışan çağdaş sanatçıya benzer bir çaba ile İslami kalıpların tasvir baskısını bir resim yazı ile kırmaya çalışan düşünüş görülmektedir. Bu düşünüşte sanatçıdan başlayarak insanın, kendine "genius loci-yerin ruhu" aracılığıyla bir çevre-mekan yaratma; "homoludens-oylayan insan" olabilme çabası da açıkça görülmektedir.

Anakronik bir yaklaşımla teknik çağın kalıplarına sanatçıların öncülüğünde karşı durmaya çalışan çağdaş insan gibi 18. yüzyıl Osmanlı toplumuna yenilikçi padişahın görüşlerini bildirdiği için özgürleşme alanı olarak değerlendirebileceğimiz III. Ahmet Çeşmesi yanısıra Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesi de, daha dar bir alanda, günlük ev yaşantısının rutinini kırmaya çalışan çevre sakinlerine -mahalleye bu olanağı sunma yanında bir tanıtım yapısı olarak değerlendirilebilir.

Abstract

Ümmü Gülsüm Khatun Fountain in The Context of Communication

In Beyazit, looking at the ruins of the Bozdoğan arch, attached to the Süleymaniye Mosque and its structures, Ümmü Gülsüm Hatun Fountain, built in 1745 in the corner of Kaptan Paşa Mektebi street, was built by the Grand Vizier Seyit Hasan Pasha (1680- 1748) is located on the corner of the garden wall of the mansion that cannot come to the present day. In cities where social life is diverse and rich “ understanding of environment” the reasons of construction of monuments that are about common ideals and common believes, so there exist the purpose of giving message (concept of understanding) about spritual values and way of living. This fountain is also a monumental structure; It creates a sense of space that surrounds the environment and conveys the environment surrounding the environment and conveys the message of the owner. It also indicates artist tries to break the pressure of Islamic patterns with pictograms as the modern man who tries to break the pressure of the patterns of technical era. In this study, Ümmü Gülsüm Hatun Fountain will be studied by semiotics. This will be done through the work of Jakobson in determining the place of language in other indicator strings and the semiotic rectangle of Greimas elevating Semiology to the level of autonomous science.

Keywords: Ümmü Gülsüm Fountain, Jakobson, Greimas, Turkish Baroque, genius loci, homoludens.

KAYNAKÇA

- Aynan, R.E., “Mimarlık-İletişim Bağlamında Mimarın İşine Bir Yaklaşım” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 1995)
- Aslanyürek,Ş., “16-19. Yüzyıllarda İstanbul Kenti, Türk Toplumunu ve Boş Zaman” (Yayımlanmamış Master Tezi, İstanbul Üniversitesi)
- Cantay, T., “ Ümmü Gülsüm Hatun Çeşmesi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Eylül, sayı 129, İstanbul, 1994.
- Gibbs, R. W., *The Poetics of Mind*, New York: Cambridge University Press: 1995.
- Greimas, A.J., Courtés, J., *Semiotique Dictionnaire Raisonné du Langage*, Paris:Hachette, 1993.
- Güz, N., Göstergebilim Kuram ve Yöntemleri, Yayımlanmamış Ders Notları, Beykoz Üniversitesi
- Huizinga, J., *Oyun, Mor Köpük*, Ankara: Ayrıntı Yayınları 1986.
- Jay, M., *Diyalektik İmgelem*, İstanbul, 1989.
- Ögel, S., *Çevresel Sanat*, İTÜ Mimarlık F. Yayınları, İstanbul, 1976.
- Senemoğlu, O., R. Jacobsen, XX. Yüzyıl Dilbilimi, TDK Yayınları, Ankara, 1983.
- Sihvonen, J., “Public Art and Time” *Machineries of Public Art*, Turku, 2013.